

אויערבך, הגר"ש אלישיב והגר"פ שיינברג) שאם יודע ליצור קשר עם בני אדם, בתנועות שפתים וידים, ואנשים מבינים אותו, ומתעסק במלאכה כאחד האדם ומתנהג כבר-דעת — הרי הוא פיקח לכל דבריו. ויש שפקפקו בדבר (ע' שו"ת מהר"י שטייף; היכל יצחק; יחזק דעת; 'הלכות נדה' בשם הגר"מ פינטשין). ואף לדעת הדנים אותו כפיקח, אם אין מבינים אותו אלא יודעיו ומכיריו הקרובים אליו — יש מי שהסתפק בדבר (מנחת שלמה לד).

כל הכתוב כאן, לוקט מתוך אנצ. הלכתית-רפואית (לד"ר שטיינברג) — ערך 'חרש'.

דף קיד

הפרשת קטן מאיסורים — סיכומי שיטות

סוגיתנו דנה בענין קטן האוכל נבלות, האם בית דין מצווים להפרישו אם לאו. במהלך הסוגיא נידחו הנסיונות להוכיח כאחד מן הצדדים. ולא ברור מן הגמרא מהי מסקנת ההלכה. מה שנראה ברור מן הסוגיא לפום ריהטא, שבאיסור דרבנן הכל מודים שאין בית דין מצווין להפרישו. [כגון באיסורים המובאים בסוגיא: תולש בשבת מעציץ שאינו נקוב, מעביר בכרמלית, איסור דמאי, אכילת תרומה דרבנן שהיא טמאה].

כמו כן מבואר בסוגיא, שספיית איסור לקטן בידים אסורה לכל הדעות. ולא זו בלבד, אלא קטן המכבה דליקה בשבת לדעת אביו, גם זה אסור לכולי עלמא 'דהוה כאילו מצוהו לעשות' (רש"י). (יש שכתבו (ערשב"א שבת) שטעם האיסור משום 'לא תעשה כל מלאכה... אתה ובנך ובתך' ולפי שיטה זו אין ראייה מכאן לכל התורה שבכגון זה נחשב כמאכילו בידים).

עד כאן ממה שנראה מפשטות דברי הגמרא. אולם הדברים מורכבים יותר לאור דברי הראשונים כאן ובמסכת שבת (קכא) ובשאר חיבוריהם. ננסה בעז"ה להבהיר ולסכם את השיטות השונות, ומסקנת ההלכה.

הראשונים הקשו על עיקר הנידון בגמרא, הלא האב חייב לחנך את בנו למצוות התורה, קל וחומר שחייב למונעו ולהפרישו מן האיסורים, שהרי לא מסתבר כלל שיאכל הבן נבלות וטרפות מחד, ומאידך יתחייב בתפילה ובציצית וכדומה? על שאלה זו מצאנו שלשה תירוצים עיקריים:

תירוץ הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ז. וכפי הסבר הבית יוסף או"ח שמג. ע"ש באריכות), שיש לחלק בין האב לאנשים אחרים. כל הנידון בסוגיתנו הוא רק לגבי אחרים ('בית דין') שאינם מצווים בחינוכו. אבל האב (ונחלקו ראשונים ואחרונים אם גם האם מצווה על חינוך בניה) אכן חייב להפרישו ולגזור בבנו כדי לחנכו. (וכבר הקשה הרשב"א מן הברייתא ד'בן חבר שרגיל לילך אצל אבי אמו'. וצריכים לומר להרמב"ם שסברת 'בדמאי הקילו' וכו', תקפה גם כלפי האב — בית מאיר (שמג). או יש ליישב באופנים אחרים — ע' באחרונים. ויש מפרשים בדעת הרמב"ם באופן אחר, שכל שעושה לדעת אביו, ב"ד מצווים להפרישו, וכל שאינו עושה לדעת אביו — אינם מצווים. עפ"י שלטי הגבורים שבת קכא).

כשיטה זו נפסק להלכה בשולחן ערוך (או"ח שמג), שהאב מצווה להפריש את בנו מאיסור, אם כי בית דין או אנשים אחרים, אינם מצווים בכך (שהלכה 'קטן האוכל נבלות' — אין ב"ד מצווין להפרישו' כמעשה דרבי פדת. וכן פסקו רוב-ככל הראשונים והפוסקים, כמבואר בבית יוסף).

ובאיסורים דרבנן, אף שמהברייתות המובאות בסוגיתנו נראה שאפילו האב אינו חייב להפרישו [כבן החבר שאוכל אצל אבי אמו תרומה טמאה], פסקו גדולי האחרונים שאין הדבר כן אלא חייב להפרישו, כשם שמצווה בחינוך הבן במצוות שמדרבנן (בית יוסף, ט"ז ועוד, וכ"פ במשנה ברורה שם. וכבר תמה עליהם בבית מאיר מסוגיתנו. וצ"ל שהם מעמידים בקטן שאינו בר-הבנה כלל, ואין בו דין חינוך לאיסורין. וע'

בשו"ע הגר"ז ש"ג, ובערוה"ש ש"ס. וצריך עיון. והגר"א כתב (שמג ומובא במשנ"ב שם) שבאיסורין דרבנן פעמים שאין צריך להפרישו, כשהקטן צריך לכך, כגון רחיצה וסיכה ביום הכיפורים, וכדומה. שיטת התוס' במסכת שבת (קכא) שכל הסוגיא מדברת בקטן שלא הגיע לגיל חינוך, ולכן לא דנו כאן מצד דין חינוך, אבל בשהגיע לחינוך, חייבים להפרישו. לפי שיטתם זו, אפילו אנשים אחרים מצווים בחינוך קטנים שאינם בניהם, כל שהגיעו לגיל חינוך (אולי הטעם משום דין 'ערבות' כלפי חיוב האב בחינוך בניו, או 'ערבות' כלפי הקטן, וצ"ע). דעה זו הביאה הרמ"א (או"ח שם) כ"ש אומרים, וכתב החי"א-אדם (סו. ומובא במשנ"ב שם) לחוש לדעה זו באיסורי תורה, היינו, אם רואה קטן של אחר עובר על איסור תורה — חייב להפרישו. (וע"ע במשנ"ב תקצו, ה).
 וגיל חינוך לענין איסורים [שלא כלענין מצוות], כתבו הפוסקים (שם), משעה שהילד מגיע לכלל הבנה, שמבין כשאומרים לו דבר זה אסור לעשותו.

(יש להעיר שלכאורה מדברי התוס' בשבת אין הכרח לומר שסוברים שגם אחרים מצווים כמו האב, ואפשר שסברו כהרמב"ם לחלק בין האב לאחרים, אלא שהכריחו שמדובר כאן כשלא הגיע לגיל חינוך, שאם כן, מדוע הוצרכו להעמיד בקטן שעושה לדעת אביו, הלא גם אם מכבה לדעת עצמו, חייב אביו למונעו כשהגיע לחינוך. [ומה שכתבו שהיו יכולים לתרץ בהגיע לחינוך — כלומר כשהאב (או האם לכמה דעות) רואה אותם].
 אכן בדברי הרשב"א כאן מפורש שאינו סובר לחלק בין האב לאחרים, וכמו שכתב הבית-יוסף).
 תירוצו נוסף כתבו כמה ראשונים (ע' בתורי"ד וברשב"א בסוגיין; תוס' נזיר ותו"י יומא פב בשם ר"א ממיץ ועוד) שאכן אין דין חינוך אלא בהרגל למצוות ולא במניעת איסורין [להפך מן ההבנה הפשוטה של הראשונים דלעיל, שמניעת איסור נלמדת בקל וחומר ממצוות]. אך דעה זו לא התקבלה להלכה.

כל זה בנוגע להפרשתו מאיסור, אולם להאכילו בידים דבר איסור, או להרגילו בחילול שבת וכדומה — אסור, ואפילו בקטן שלא הגיע לכלל הבנה. ונחלקו גדולי האחרונים אם איסור זה הוא מן התורה, שלומדים מאיסורי שקצים, דם וטומאת כהנים לכל התורה, או שמא אין למדים משם, שהם שלשה כתובים הבאים כאחד שאין מלמדין, ואין אסור אלא מדרבנן. (ע' ב"י שמג; נוב"י תניא א; פמ"ג בפתחה כוללת; משנ"ב שמג; פרי יצחק ח"ב יג, ועוד רבים).

אמנם שיטת הרשב"א והר"ן ועוד, שבאיסורין דרבנן אין איסור לספותו בידים, כשהדבר לצורך הקטן, לא לצורכנו. ויש שכתבו לסמוך על שיטה זו בעת הצורך (ע' תשו' הגרעק"א טו — מובא בבאה"ל; שו"ע הגר"ז שמג; חיי אדם סו; שו"ת משיב דבר ח"א כ. וכן פסקו למעשה בלית חן' וב'שמירת שבת כהלכתה', ועוד. וע' בבאור-הלכה (תרסז) שלהלכה יש לתפוש שאף ברחיצה וסיכה ביוהכ"פ צריך לחנך קטנים שהגיעו לחינוך, שכן היא דעת כמה וכמה ראשונים, וכפי שכתב הטור והרמ"א. וע"ע בשו"ת פרי יצחק ח"א יא. וע' במשנ"ב (תרסז סק"ה ובשעה"צ שם אות ט), שאסור לאחרים להאכיל קטן שהגיע לחינוך תענית ביוה"כ, ואף באיסור דרבנן).
 ועוד האריכו האחרונים בענינים אלו — מהי הגדרת האכלה בידים; האם יש חילוקים בסוגי האיסורים שמדרבנן; מה הדין באיסורי עשה; כשעושה איסור בעת חינוכו למצוה; דין 'חצי שיעור' בהאכלה לקטן, ועוד. (ע' בית הלוי ח"א יג ח"ג נה; פרי יצחק ח"א יא יב יג; אחיעזר ח"ג פא. משנ"ב שמג שסב, מד; יביע אומר ח"ב יג. ועוד).

והנה כמה חידושי הלכות שחידשו אחרונים על סמך סוגיתנו:

א. ממה שכתב רש"י בסוגיתנו גבי מעשה דרבי פדת (בד"ה בעושה), ש'לא הודיען שנאבדו שם, ולא הכירו בדעתו שזוהו לו' מוכח שלענין האכלה בידים דבר איסור, אין חילוק בין בנו שלו לילד אחר, שהרי לא היו בניו. (ויש שדייקו מכאן לענין איסור ד'לא תעשה כל מלאכה' שכולל גם בנים של אחרים, אך החו זאת, שכאן אין מדובר אלא באיסור הכללי של ספיית איסור לקטן — ע' רשב"א שבת קכא; אמרי בינה הל' שבת ז; אחיעזר ח"ג פא, כה).

ב. יש לדייק מלשון הברייתא 'בן חבר כהן שרגיל לילך אצל אבי אמו כהן עם הארץ אין חוששין שמא יאכילנו דברים שאינם מתוקנים' — משמע קצת שאם רואה בודאות שמאכילין אותו איסור — אסור. והלא מהסיפא אין משמע כן? יש לומר שבאופן תמידי ('שרגיל לילך') אסור אם יודע בודאות שמאכילין אותו איסורים, אפילו איסור דמאי, משום שמאכלות אסורות מטמטמות את הלב, וודאי שיזיק הדבר לקטן, גם לטווח זמן ארוך, כשאוכל איסורים בקביעות. (מרומי שדה. יצוין שהפוסקים לא חילקו בדבר, בין קבע לאקראי. ואפשר שדבריו אמת מצד מידת חסידות ולא מן הדין. וע' פרי יצחק (ח"א יב) ד'ישראל קדושים הן ומפרישין בניהן הקטנים מאכילת איסורין ומכש"כ דנוהרים לגרום או לסייע לקטן על אכילת איסורין אף בגוונא דשרי מדינא').

ג. משאלת הגמרא מקטן היונק חלב טמא, היה מקום להוכיח שגם באיסור האכלה לקטן קיים הכלל 'חצי שיעור אסור', שהרי ביניקה אין שיעור רביעית בכדי אכילת פרס. אך יש לדחות, שכך היא דרך השתיה ביניקה, וכמו שכתבו האחרונים לגבי שיעור משך זמן שתית משקה חם. (אחיעזר ח"ג פא. וע"ע במובא בכריתות יג — חוברת פו).

ד. מזה שקישרה הגמרא דין חרש לדין הקטן, יש להוכיח שאין הטעם שמצווין להפריש הקטן מפני שמרגילו באיסורין לכשיגדל, שהרי אין זה שייך בחרש, אלא טעם הדבר, יש שכתבו, שאף הקטן או החרש נחשבים כמצווים ומוזהרים, אלא שאינם נענשים אם עברו, מפני שאינם אחראים למעשיהם כלפי דיני התורה (ע' 'ארץ צבי' עה, ועוד). אמנם הרבה אחרונים הוכיחו שאין הקטן בגדר מצווה ומוזהר, ואף על פי כן, אכילת נבילות וכו' נחשבת מעשה עבירה אף לגביו, שאף הוא בכלל מקבלי התורה, שלא כגוי, ויש סברא לומר שבית דין מצווים למנוע מצב שתיעשה עבירה כלשהי, גם כשהאדם שעושה אינו מוזהר בה, אם אך יש לה שם 'מעשה איסור'. (בחקירה זו, אם הקטן חייב אלא שאינו נענש או שאינו חייב כלל, האריכו רבות האחרונים בספריהם. ועל קישור חקירה זו לדין הפרשת קטן מאיסור — ראה בשו"ת 'אג"מ יו"ד ח"ב ת-; שבט הלוי ח"ב יט-כ).

אמנם יש לדחות ראייה זו, שלמסקנת הגמרא שטעם משנת חרש משום גזרה, יש לומר שבהרש באמת אין כלל איסור זה, וכל הטעם בהפרשתו מאיסורים הוא שמא יתרגל לכשיגדל, כמו שאכן כתב בתרומת הדשן. (עפ"י שו"ת חת"ס — מובא באחיעזר ח"ג פא. ע"ש שהאריך לדון בהשלכות הנובעות מסברא זו).

*

'יונק תינוק והולך מעובדת כוכבים ומבהמה טמאה... סתם תינוק מסוכן אצל חלב' — היינו, שיש לו מיני אוכל ומשקה אחרים, אלא שאין לו חלב טהור. שחסרון חלב, עלול להביאו לידי חולי, וכל חולי — ספק סכנה הוא. [ודברי רש"י 'שמה ימות בצמא' — צריכים עיון, שאם אין לו דברים אחרים, מותר לו כל איסורים, ולמה נקטו 'חלב' דוקא]. (חזון איש אה"ע קלד)

'מסתברא דהא דנקט נכריות, לא שיהא חלב הנכריות אסור יותר מחלב בת ישראל... אלא מפני שטבען של ישראל נוח יותר, משום דרגילין במצוות, והם רחמנים וביישנים בטבע, אף חלבן מגדל טבע כיוצא בהן, וזהו שאמרו במשה רבינו ע"ה, שלא רצה לינק מחלב הנכריות... (לשון הרשב"א. וע' גם במאירי ותוס' רא"ש).

אמר ואמרת — להזהיר גדולים על הקטנים' —
 'ולכאורה גם 'אמרת' הרי הוא לגדולים ואיך ידעינן שהוא לקטנים? ונראה שלהזהיר לחנך הבנים

והבנות, אינו כלום מה שיאמרו להם שכן צריך לעשות, אם לא יראו שהוא דבר חביב מאד לאביו, שאם ישמע מאביו שהיה לו נסיונות גדולים לקיים מצות שבת ויו"ט וכל המצוות, רק שמ"מ צריך לעמוד בנסיון, לא יתחנכו הבנים מזה, דיאמרו דהם אינם גבורים כמותו ואין יכולים לכבוש יצרם, ורק כשישמעו מהאב שאומר שאין שום נסיון בקיום התורה והמצוות מכיון שהוא ענין חביב כל כך שהוא חיינו ואורך ימינו, אז יתחנכו בטוב, ונמצא שצריך לשתי אמירות, אחד לעצם האיסור והחויב, ושני שיהיה חביב, ומזה יתחנכו — וזהו שתי האמירות שיאמרו לגדולים ויהיה מזה אזהרה לקטנים'.
(דרש משה לגר"מ פיינשטיין זצ"ל — ריש אמור)

(ע"ב) 'דסמכי אדאמרי אינשי שב שנין הוה מותנא ואינש בלא שני לא אזיל' — כך הוא לפי דעתם, אבל האמת אינה כן, כי פעמים 'יש נספה בלא משפט' (כמו שאמרו בחגיגה ד: ובכ"מ). (ערוך לנר — סנהדרין כט).

דף קטז

'כי איתנכו בשילי כתובו בשילי אע"ג דמימסרן מילי בהיני, וכי איתנכו בהיני כתובו בהיני אע"ג דמימסרן מילי בשילי' — כמה ראשונים פרשו הטעם משום 'מתזי כשקרא'. וכן גרסו הרי"ף והרא"ש. (וכ"כ התוס' בכתובות כא: ד"ה האמר; נמו"י ועוד). ויש מפרשים: כדי שידעו את מקום העדים, להתחקות אחר עדים המכירים חתימותיהם. (ראבי"ה — מובא במרדכי ב"ב סי' תרמו). ויש מפרשים שעצה טובה קמ"ל, שלא יביאוהו לידי הזמה, לומר 'עמנו הייתם באותו יום בשילי'. (רש"י בסנהדרין — מובא במרדכי).

ואין משנה מקום כתיבת הסופר, אלא מקום חתימת העדים בלבד. (מרדכי. וע"ש מח' הראשונים אם שינה המקום — האם השטר נפסל. וע' בפוסקים חו"מ מג, כ כב).

'משום מעשה שהיה'

בכמה מקומות מצינו שחכמינו ז"ל תקנו תקנות וגזרו גזירות משום מאורע של כשלון או של נזק חמור, כמעשה בסנדל שטימא קודש; גזירת 'סנדל המסומר' (שבת ס); מעשה שהיו רצין ועולין בכבש ודחף אחד את חברו וכו' (יזמא פ"ב מ"ב), ועוד.

ויש להבין מדוע הוצרכו שיקרו מעשים כאלו כדי לתקן ולגזור, וכי לא ראו את הנולד? ואם החליטו בדעתם שאין צורך באותה תקנה, וכי מעשה חד פעמי ישנה את טעמם? וכן יש להבין שיטת רבי חנניה בן עקביא המובאת בסוגייתנו שלא גזרו אלא בדומה למעשה ממש, בספינה ובירדן וכו' — מה טעם יש בזה?

אמנם מבואר בספרים שכל תקנה וגזרה, כל דין וכל מאמר של חכמינו ז"ל, לא נקבעו עד שראו חכמים ברוח קדשם ונקבע הדבר בלבבם שכך רצון ה' יתברך, וכך ראוי שיהיה מעתה ולדורות, שכל דבריהם כמסמרות נטועים לעד, ובמקומות שהיה להם ספק ופקפוק בדבר, לא רצו לתקן עד שבא מעשה לפנייהם, ואז ראו בכך אות מן השמים שהגיעה השעה לתקן ולגזור. [וכעין מה שאמר הבעש"ט על מאמר חז"ל 'כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין' שמבין מזה שהראו לו מן השמים את הקלקול, שיש לו צורך לזיור]. (ע' אהב ישראל — לקוטים ד"ה אעשה לו. ובספרי ר' צדוק הכהן זצ"ל בכ"מ, ועוד. וע"ע בשו"ת מהרי"ק (עב), בבאור הגמרא כאן).

[וזהו לשון ה'חזון איש' (קכט) על דברי רבי זירא (בחגיגה שם) **עבר ונשא** — טהור 'נראה טעמא (מאין